

Teoretiki ateizmiň esassyzlygy

Category: Edebi makalalar, Kitapcy, Nukdaýnazar

написано kitapcy | 23 января, 2025

Teoretiki ateizmiň esassyzlygy TEORETIKI ATEIZMIŇ ESASSYZLYGY

■ ATEIZMIŇ TASSYKLAMALARY

Ateizme oňat düşünmek we oňa ynandyryjy jogaplary berip bilmek üçin tassyklamalaryň nämelerden ybarat bolýandygyna, öni bilen, bakmak gerekdir. Şeýlelik bilen ateistleriň Taňry ynanjy hakynda nämeler pikirlenyändigine, gören we haýsy nukdaýnazardan ugur alyp, dine garşy çykandyklaryna göz ýetireris. Dogrusy, ateistleriň Taňry ynanjy hakynda nämeler aýdyp biljekdiklerini takmyn etmek kyn däldir. Aslynda, ateizm tanadylýarka, onuň kesgitlemesi berilýärkä, azda-kände bu tassyklamalara deglip geçilipdi. Yöne bu tassyklamalary has detally bir şekilde ele alyp, analiz etmek we çekişmek peýdalydyr.

Ateistler dini içden we daşdan, esasan iki şekilde tankyt etmäge çalşypdyrlar. Daşyndan edilen tankyltlara, birinji bölümde-de görlüşi ýaly, pozitiwizm esas edilip alnypdyr we dini ynanjyň tebigaty hakynda durlup geçilipdir. Bu şekilde din sosial, psihologik ýa-da antropologik bir fenomen hökmünde kabul edilipdir, şu ýa-da beýleki motiwler bilen soñundanam orta çykypdyr – diýen şeklinde birnäçe dar we gülkünç garaýyşlar bilen düşündirjek bolýarlar.

Ikinjidenem, din ateistler tarapyndan içden tankyt edilmäge çalşylypdyr. Şonda ateist dini ynanjyň özenini, häsiýetini göz öňüne tutupdyr. Taňry düşünjesini we düşünje bilen baglanyşykly dindar adamlaryň aýdanlaryny özüne esas edip alypdyr we olaryň üstünde döwnäpdirlər. Muny şeýdýärkäler, bir topar gapma-garşylyk ýa-da esassyzlyk bilen garşylaşyandyklaryna göz ýetirip Taňry ynanjyny çüýredýändiririn öydýärler. Yöne ateistiň Taňry düşünjesine düşünmekde ejiz

gelyändigine we öñki abraýlaryny ýitirýändiklerine göz yetirilipdir.

Şeýle garşy tarapy esassyz bolmak bilen aýyplaýan ateistiň özi gapma-garşylykly aňlatmalar ulanypdyr.

Ateistler, köplenç, dine düşünmekde kynçylyk çekipdirler. Dine bolşy ýaly düşünmeyän we dindar adamyň nähili duýgulary başyndan geçirýändigini bilmeyän ateistler bu ýagdaýda dini ynançlary hakyky manysyndan gyşartmaga çalşypdyrlar. Ters ýagdaýda elliñinde şeýle bir artykmaç material bolmaýan we original bir tassyklamalary bolmaýan ateistleriň edip biljek artykmaç bir zady-da ýokdur.

Bizi Tañrynyň barlygyna äkidýän älemin hakykylygyndan hiç kim şübhä goýup bilmez. Içine alýan ähli barlyklary bilen Tañrynyň barlygy tarapynda güýcli bir fakt bolan älemi, dünýäni (gerek teoretiki we gerek bolsa, praktiki taýdan) ýaradyjysz göz öñüne getirmek-de mümkün däldir. Ynsanyň akylyna şeýle zat gelse-de, munuň amala aşyp biljegini pikir etmek, ähtimallygyň daşyndadır. Şonuň üçin ateistleriň birnäçe manysyz we näbelli terminler bilen açyklama getirmäge, düşündirmäge çalyşyandyklary we alaçsyz galýandyklary (kynçylyk çekýändikleri) görnüp dur.

Teoretiki taýdan güýcli bolmadyk ateistiň ähli kozury şol ýada başga bir görnüşde ynanýan adamyň ýasaýış usulyny, dünýägarayşyny, barlyk älemi bilen baglanyşykly pikir-düşünjelerini we kanagatlaryny tankyt etmekden ybarat bolup durupdyr. Ýagny aktiw bolup elinde tezisi, tassyklaması we faktıy bolan adam teistdir. Elinde tassyklaması, faktıy we original pikiri bolmaýan adam bolsa, ateistiň özüdir. Onuň edip biljek ýeke-täk zadyny ýa red etmek ýa-da lal-jim bolmakdan ybarat. Şonuň üçin hakyky ateist özüniň ateistdigini düşündirmegiň zerurlygyny duýmaýan, munuň bilen birlikde, içki dünýäsinde meseläniň kynçylygyny duýyan kişidir. Gynansak-da, döwrümizdäki ateistleriň uly bir topary gündelik ideologiyalaryň emeli prinsipleri bilen dinden gopan kişilerdir.

Ynanmaýan ýagdaýynda Tañrynyň barlygynyň çüýredilmeginiň mümkün däldigini aňlaýan we muny boýun alýan Bertrand Rassell

ýaly akyldarlar bolsa-da, ateistleriň köpüsi şeýle ýetişenligini görkezmändirler, her zada garamazdan, ideologik toslamalaryň ugruna ideýalaryndan we öñünden berlen bahalardan yüz öwürenoklar.

Yslama görä, Taňrynyň barlygynyň ýany bilen, içinde Hezreti Ybraýym, Hezreti Musa, Hezreti Isa we Hezreti Muhammet dagylar bolmak bilen ähli Pygamberlere we ahyrýet ýasaýşyna iman etmek baş ynanjyň esasydyr. Yslamyýetde dili, dini, jynsy, mezhebi we jemgyýetdäki sosial statusy näme bolsa bolsun, her haýsy bir ynsanyň doly derejede mömin hasaplanyp bilmegi, her üç meselede-de ynamsyzlyk bilen garamak (ateist bolmaga) ýeterlidir. Ynanýan adamlary ateistlerden aýyrýan esasy aýratynlyk-da olaryň bu esaslary ele almalary, özleşdirmegidir.

Ateistleriň esasy aýratynlyklary bolsa, gürrüňi edilýän ynanç esaslaryny red etmeleridir. Takmyň edilip bilinjegi ýaly, günümüzde dini red edýän bir kişi bu prinsipleriň töwereginde tankylaryny sanap, garşıy çykyş edýärler. Hut şundan ugur alyp, ateistleriň tassyklamalaryny, umuman, üç toparda ele almak mümkündür:

1. Taňrynyň barlygy bilen baglanyşykly bolup öñe sürülen garşılyk.
2. Pygamberler bilen baglanyşykly bolup dile getirilen tankylar.
3. Ahyrýet ýasaýyşy bilen baglanyşykly garşılyklar.

Bir ateist Taňryny red eden wagty tebigy suratda Pygamberleri we ahyrýet ýasaýşyny hem inkär etdigidir. Şonuň üçin birine ynanyp, beýlekilerine ynamsyzlyk etmegi ähtimal. Ýone käbir adamlaryň Taňra ynanýan ýagdaýynda Pygamberlere ýa-da ahyrýet ýasaýşyna gyzyklanma duýmaýandygy ýa-da ynanmaýandygy görnüp dur. Ýene şunuň ýaly görnüşde käbir filosoflaryňam Taňrynyň barlygyny red eden ýagdaýynda soňsuzlyga ýa-da ruhuň ölümzsizligine ynanýandygy belli bolýar.

Ýone bütin bulara garamazdan, bir ynsan mömin bolmagy üçin, Taňry ynanjy esas bolup, her üç meseläde ynanmagy gerekdir. Edil şunuň ýaly görnüşde, bir adamyň ateist bolmagynyň ölçegi, gysgaça Taňry ynanjy bilen üç ynanjy-da red etmegidir.

Bir adamyň Taňrynyň barlygyna ynanmagyna garamazdan, Pygamber we ahyrýet ynanjyndan habarsyz bolup ýaşamagy onuň ateist bolandygy däldir. Beýle bir adam mömindir. Ýone bu ýagdaýa garamazdan, Taňra ynanýan bir adamyň-da (eger has soňra maglumat alan bolsa) bu ynanjynyň geregi hökmünde Pygamberleriň barlygyna ynanmagy we olaryň habarlaryny kabul etmegi gerekdir.

Has öñ-de aýdylyp geçilişi ýaly, ateistleriň esasy garşylygy Taňrynyň barlygy bilen baglanyşykly bolupdyr. Filosof bolsun ýa-da bolmasyn, örän köp ateist bu meselede birnäçe zatlary tassyklapdyrlar. Öni bilen Taňrynyň bar bolmaýandygyny (ýokdugyny) öñe sürüpdirler, barlygy bilen baglanyşykly getirilýän faktlary-da red edipdirler. Muny şeýdärkäler-de, öñem görlüsi ýaly, dürli motiwlerе esaslanyp, aýaga galyp, garşylyklary orta goýupdyrlar.

Bu teoriýalaryň bir böleginiň filosofik bolşy ýaly, psihologika, sosiologika we antropologikadan ybarat bolupdyr. Önde detallaýyn ele almakçy bolýan şeýle teoriýalarymız bilen ateistler Taňry ynanjyny çüýretmäge çalşypdyrlar. Ýone munda başarnykly bolmaýışlary ýaly, öz içlerinde-de baglanyşyksız, esassız galýandyrlar. Şeýle-de bolsa, bu teoriýalaryň käbir çäkde, ideologik dogabitdi ýagdaýda goralyп gelinmegi olarda günümize çenli ýaşama mümkünçiligin beripdir. Ýagny dindar adamlar din bilen baglanyşykly bir meselede jedelleşmäge we söhbet etmäge taýynkalar, ateizmini ideologiýa hökmünde garaýanlar ideýalarynyň jedelleşilmegini we soraga çekilmegini şek-şübhesiz kabul etmändirler. Bu hereketlerini-de esassız we asylsız ýöñkelýän günükärlemeler bilen örtmäge çalşypdyrlar, ikuçly jogaplar bilen meseläni geçmäge çalşypdyrlar.

Ateistleriň Taňrynyň barlygy bilen baglanyşykly asyrymyzda dile getiren iň esasy tassyklamalaryndan biri Taňry ynanjynyň ylmy däldigi bilen baglanyşykly ideýalarydyr. Ylmy derňewleriň Taňry ynanjyny ortadan aýyrýandygyny pikir edýän käbir ateistler ynanýan adamlary ylmyň daşynda bolmak bilen günükärläpdirler. Bu kişiler Taňrynyň barlygynyň ylmy taýdan subut edilmejekdigini duýgular bilen düşünilmeýändigini we subut edip bolmaýandygyny aýdýarlar.

Ateistler Tañryny red etmegin ýany bilen tebigatyň, älemin, dünýäniň we janly organizmiň emele gelmegi bilen baglanyşykly düşündirişleri tutaryk edip görkezýärler. Şonuň üçin älemin öz-özünden bardygyny, ýagny ýaradylmandygyny, özuniň içki kanunlarynyň içinde bu günlere gelendigini, daşardan bir garyşymak bilen-de (Tañrynyň yradasy, erki-islegi bilen) şekillenmändigini tassyklaýarlar.

Tañrynyň barlygyny kabul etmeýän ateistler tebigy taýdan Pygamberlere we olaryň Tañrydan wahyý (Pygamberleriň ilçiligi) alandyklaryna-da ynananoklar. Olaryň pikirine görä, Tañrynyň bir adamy ilçi etmegin ýa-da şol kişiniň Hudaý tarapyn ugradylýan habary almagy asla mümkün däl diýip düşünýärler. Bu prosesde aňladylýan tutaryk, ateistiň pikiriçe, hakyky bolmaly däl.

Pygamberligi we wahyý red etmek gündelik durmuşymyzda bolşy ýaly, edil Pygamberleriň öz döwürlerinde-de görlüpdır. Pygamberler aýratyn hem butparazlyga we paganizme (köp tañrylyga) garşy söweş açan ilkinji günlerinde gazaply garşylyklar, aýaga galmalar bilen garşylaşypdyrlar we urp-adaty ýykmaklykda aýyplanypdyrlar.

Bu garşylyklaryň esasynda-da Pygamberlere garşy ynançszlyk bolşy ýaly, köne endikleriniň terk edilmegine we täze zatlaryň kabul edilmegine garşy bir gozgalaň duýgusy ýatyr.

Ateistler üçin bir kişiniň ilçilik (pygamberlik) etmegin, Tañrydan perişdäniň üsti bilen habar getirmegi we ölümden soňky ýasaýyışdan gürrüň etmegin kabul edilmejek ýaly ýagdaýdyr. Olaryň jemgyýetçilik durmuşda ýagşylyklary aňladyp, ahlaksızlyga garşy garşylyk görkezmeleri, adalaty üpjün etmek üçin eden synanyşyklary, haksızlyga garşy çykmalary, adamlaryň deň (deň hukukly) bolýandyklaryny aýtmaklary we dürs ýasaýyış-durmuşy orta goýmalary birmeňzeş derejede reaksiýa bilen garşy çykylypdyr we red edilipdir.

Pygamberlere ynananlaryň sanynyň köpelendigine garamazdan, käbir adamlar (ateist) tutanýerlilik bilen göreşipdir we olara ýamanlyk etmäge çalşypdyr. Bu kişiler Pygamberiň getiren habarlaryny dürli motiwler bilen red edipdirler we olary diňlemekden gaçypdyrlar. Pygamberlere bolan garşy çykmagyň

astynda din bilen baglanyşykly käbir teoretiki garşılyklaryň ýanynda psihologik, sosiologik, hatda syýasy faktorlar hem bardyr. Ýene bu garşı çykında şahsy we medeni aýratynlyklaryň hem plana çykandygy görlüpdir.

Hezreti Pygambere ynanan we Yslama ilkinji giren kişileriň arasynda parhlylyga ugrap ezilen we haksyzlyga uçran horlaryň, ejizleriň, gullaryň, aýallaryň we ýoksul, garyp adamlaryň köpelmegi geň galdyryjydyr. Munuň tersine Pygambere ilkinji garşı çykanlaryň (köplenç) baýlaryň (Ebu Bekri hasap etmäniňde) kabyla reýisleriniň, butlardan hurafelerden (dine soňra giren boş ynançlylardan) we jadygöylükden gazanç edýänleriň bolmagy dykgat çekijidir.

Ateistler ahyrýet ýasaýsyna-da ynanmandyrlar. Öleninden soňra, gaýtadan direlmäge, dünýäde edilen işleriň hasabynyň berilmegine we ol ýerde bir ýasaýşyň bardygyna-da garşı çykypdyrlar. Ahyrýet durmuşy bilen baglanyşykly Kurany Kerimde aňladylan habarlary-da red edipdirler, möminleriň bu ýagdaylara yönelen ynançlaryny, garaşmalaryny, sabyrlaryny we hereketlerini-de kabul etmändirler.

Gurhanda Hezreti Pygambere we ahyrýete ynanmaýan bir kişi hakynda günümüzdäki ateistlere mysal alarlyk aýatlar bar. Bir adam ussatlyk bilen eline ölen adamlaryň süňklerini alyp, olary owradyp, un ýaly edip, bu süňkleriň gaýtadan nähili direljeke digini sorapdyr. Muny Kur'an ol kişini bu dünýäde nähili dogulandygyny we şony hem unudanlygy bilen günäkärläpdir. Ikinjisinden birinjiniň has kyn bolýandygyny aýdypdyr we ol kişini düşünjesizlik bilen ýazgarypdyr.

(Ýagny: »Eýsem, (ol kapyr) adam (Biziň) özünü bir damja erkeklik suwundan ýaradandygymyzy görmezärmi? Ol Bize göz-görtele duşmançylyk edýär. Ol öz ýaradylyşyny ýatdan çykaryp, Bize garşı mysal getirmäge (akyl öwretmäge) synanyşýar. Ol: «Çüýräp giden bu süňkleri kim direldip biler?» diýýär. Oňa: «(Olary) ilkibaşa kim ýaradan bolsa, şol hem (täzeden) direlder. Çünkü ol ähli görünüşde ýaratmagy bilyändir diýip aýt. Ol ýaşyl (öl) agaçdan siziň üçin ot çykarýan hem (Alladyr). Siziň özüňiz hem (ondan) ot ýakýarsyňz» (Ýasin 77-79) [Şu aýatyň düşündirişinde şeýle diýilýär: Çarwa araplar

«Merh» we «Ufar» diýilýän agaçlary biri-birine süýkäp, ondan ot çykarar ekenler. Bu aýatda hem ýaşyl (öl) agaçlardan ot çykarmaga güýji ýeten Allanyň, çüýrän süňkleri direltmäge hem güýjuniň ýetjekdigi aýdylmak islenýär].

Ýokardaky mysalda-da görlüsi ýaly, ýasaýyşyň diňe bu dünýäde bolýandygyny aýtmak islemeýän adamlar ahyryete-de ynanmandyrlar we bedenleriň ölenligi bilen birlikde, her zadyň gutarjakdygyna kanagat getiripdirler. Munuň beýle bolmaýandygyny isle Gurhan isle Hezreti Pygamber dürlü görünüşde birnäçe gezek dile getiripdir we adamlary oýarypdyr. Bu ýere çenli netije hökmünde bermäge çalşan tassyklamalarymız bilen baglanyşykly ateistler dürlü motiwleri öňe sürýärler. Yöne bu motiwler, önde görjegimiz ýaly, takmyň ediji bolmakdan uzakdyr. Meselem, Taňrynyň ýokdugyny öňe sürýärkäler, tassyklamalaryň tarapynda güýcli faktlar getirmekden ejizdirler. Heniz subut edilmeýän ylmy gipotezalaryň daşynda elinden gelýän zat has önde beýan edilşi ýaly, Taňrynyň barlygyna ynanýan adamlaryň tezisleriniň ýalňyşdygyny aýtmaga, olary çüýretmäge ýa-da tankyt etmäge çalyşmakdan ybaratdyr. Şeýle-de ylmylyk, rasionallyk, logikalyk we ahlaky özbaşdaklyk ýaly bir topar ylmy we filosofik düşunjeleri ulanypdyrlar we öz hasaplaryna, situasiýa goýmaga çalşypdyrlar. Yöne bu prosesde ateistleriň subýektiw we ýalňyşlyklary gözden sowa geçenok. Edebi makalalar